

Medborgerligt engagemang – klassresa eller klassklyfta?

Johan von Essen och Susanne Wallman Lundåsen

Förord

2014 års Demokratiutredning har i uppgift att analysera behovet av och utarbeta förslag till åtgärder för att öka och bredda engagemanget inom den representativa demokratin. Utredningen ska även föreslå åtgärder i syfte att stärka individens möjligheter till delaktighet i och inflytande över det politiska beslutsfattandet mellan de allmänna valen. Inom ramen för ovan beskriva uppgifter ska utredningen bl.a. identifiera samhällsförändringar som kan påverka det demokratiska deltagandet på sikt. Utredningen ska också belysa frågor om det förändrade politiska engagemangsformerna, däribland ett minskat antal medlemmar i de politiska partierna, färre aktiva medlemmar i de traditionella folkrörelserna, ett mer nätverksbaserat civilsamhälle, ökad användning av internet för politiska aktiviteter och fördjupade skillnader i deltagandet mellan olika samhällsgrupper.

Johan von Essen och Susanne Wallman Lundåsen har på uppdrag av 2014 års Demokratiutredning skrivit en rapport om omfattningen av det ideella arbetet i Sverige. I rapporten undersöker författarna om det medborgerliga engagemanget i Sverige påverkar vilka som får ökade möjligheter till inflytande över politiskt beslutsfattande. Johan von Essen är docent i systematisk teologi vid Ersta Sköndal Högskola och Susanne Wallman-Lundåsen är docent i statsvetenskap vid Ersta Sköndal Högskola och Mittuniversitetet.

Innehåll

Förord	2
1 Inledning	5
2 Teoretiska ansatser	8
2.1 Det civila samhället som en demokratisk infrastruktur	8
2.2 Demokratiskolor eller demokratipooler.....	10
2.3 Medborgerligt engagemang och en öppen demokrati	12
3 Medborgerligt engagemang i det svenska samhället 1992–2014	15
3.1 Att förklara stabiliteten	19
4 Vilka arbetar ideellt?	22
4.1 Socioekonomiska faktorer och ideellt arbete	22
4.2 Motiv till att arbeta ideellt	25
4.3 Att börja arbeta ideellt.....	28
5 Breddar ideellt arbete demokratin?	33
5.1 Politiskt och apolitiskt ideellt arbete	33
5.2 Politiskt deltagande och ideellt arbete.....	36
5.3 Föreningars påverkansförsök	40
5.4 Slutsatser – civilsamhällets janusansikte	43

6	Referenser	47
----------	-------------------------	-----------

1 Inledning

Forskare och politiker ger återkommande uttryck för oron att det medborgerliga engagemanget i det svenska samhället minskar och förändras. I media och inom ideella organisationer finns det en utbredd uppfattning att allt färre arbetar ideellt och i det akademiska samtalet hävdas det att ideellt arbete alltmer bedrivs i nya individualistiska och episodiska former med lösare relationer till ideella organisationer.¹ Inte minst anses yngre personer vara mindre aktiva och mer sällan medlemmar i organisationer.² Det kan finnas många olika anledningar till oro över att det medborgerliga engagemanget minskar. Ett viktigt skäl är att deltagandet i civilsamhället anses kunna bidra till att bredda demokratin genom medborgarnas vardagliga engagemang och att det ger dem som är engagerade fler möjligheter till politisk påverkan. Följaktligen betonade den tidigare Demokratiutredningens slutrapport *En uthållig demokrati – Politik för folkstyrelse på 2000-talet* betydelsen av ett breddat deltagande i demokratin via föreningslivet.³

Medborgerligt engagemang är en bred term som avser många olika typer av aktiviteter. Ser vi till ideellt arbete, som studeras i detta kapitel, visar studier, i motsats till den allmänna debatten, att det inte minskar. Tvärtom ligger det på en internationellt hög nivå och de organisatoriska former som etablerades av folkrörelserna visar sig vara förbluffande hållbara. Vidare finns det inte belägg för att ungdomar mer sällan arbetar ideellt. Det tycks alltså inte finnas anledning att vara orolig för att demokratin i det svenska samhället ska bli mindre vital och tillgänglig. I alla fall inte för att just detta

¹ Wijkström & Einarsson 2006; Einarsson & Hvenmark 2012.

² Johansson 2007; Vogel m.fl. 2003.

³ SOU 2000:1: s. 33–38.

sätt att manifestera medborgerligt engagemang minskar eller förändras.

Det diskuteras emellertid mer sällan om det finns systematiska skillnader mellan dem som arbetar ideellt och dem som inte gör det och om det därmed finns grupper som står utanför denna form av medborgerligt engagemang. Det skulle kunna innebära att denna aspekt av vardaglig demokrati blir mindre tillgänglig för dem som inte arbetar ideellt och att de har färre kanaler genom vilka de kan påverka politiken. Det skulle betyda att medborgerligt engagemang både kan inkludera vissa människor i en vital och tillgänglig demokrati och samtidigt exkludera andra.⁴ Det finns därför skäl att särskilt studera och analysera vilka grupper i samhället som är medborgerligt engagerade och vilka som inte är det.

Vårt syfte är att kritiskt granska om det medborgerliga engagemanget i Sverige påverkar vilka som får ökade möjligheter till inflytande över politiskt beslutsfattande. Vi kommer främst studera en form av medborgerligt engagemang, nämligen ideellt arbete. Därmed står två frågor i förgrunden: *Vilka arbetar ideellt? Blir demokratin mer tillgänglig om man arbetar ideellt?* Vi skall undersöka om det finns systematiska skillnader mellan dem som arbetar ideellt och dem som inte gör det. Vidare skall vi undersöka om de som arbetar ideellt oftare ägnar sig åt olika former av politiskt påverkan.

Avdelningen för forskning om det civila samhället vid Ersta Sköndal Högskola har mellan 1992 och 2014 genomfört sex befolkningsstudier om medborgerligt engagemang i det svenska samhället.⁵ Det gör det möjligt att undersöka det medborgerliga engagemangets omfattning, struktur och former under mer än tjugo år. Genom att ta sin utgångspunkt i den breda termen medborgerligt engagemang har befolkningsstudierna studerat ideellt arbete, informella hjälp- och stödinsatser, givande och politisk påverkan. Vi kommer här att studera ideellt arbete. Vi kommer också att använda en enkätundersökning av hur föreningar i svenska kommuner försöker påverka kommunpolitiker i deras beslutsfattande.

⁴ Jfr. Amnå 2008 s. 16. Lundåsen 2010.

⁵ För avrapporteringar av dessa se Jeppsson Grassman 1993; Jeppsson Grassman & Svedberg; 1996; 1999; Olsson, Svedberg & Jeppsson Grassman 2005; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a; von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015.

Inledningsvis kommer vi att knyta an till den akademiska debatten om medborgerligt engagemang och demokrati samt till tidigare svensk forskning om ideellt arbete. Därefter beskriver vi översiktligt hur ideellt arbete har sett ut i det svenska samhället mellan 1992 och 2014. Vidare tar vi oss an frågan vilka som arbetar ideellt och vilka som inte gör det genom att studera människors motiv och vägar till ideellt arbete, samt tillgång till socio-ekonomiska resurser och sociala arenor. Därefter prövar vi om de som arbetar ideellt oftare deltar i olika former av politiskt deltagande samt beskriver hur lokala föreningar ägnar sig åt olika former av politiskt deltagande. Avslutningsvis ska vi argumentera för att de faktorer som gör det ideella arbetet stabilt också kan bidra till att exkludera människor från medborgerligt engagemang.

2 Teoretiska ansatser

2.1 Det civila samhället som en demokratisk infrastruktur

Varningar har återkommande förts fram inom den internationella akademiska debatten för de negativa följderna av ett minskat engagemang inom civilsamhället.⁶ Ett skäl till oro, som bland annat den norske statsvetaren Per Selle har argumenterat för är att om det medborgerliga engagemanget avtar, blir mer episodiskt och inte förankrat i föreningar genom medlemskap finns det skäl att anta att människors möjligheter till delaktighet i demokratin och att påverka politiken minskar.⁷ Detta resonemang bygger på ett sätt att se föreningslivet som utgår från hur de traditionella folkrörelserna i Norden är organiserade. Den klassiska folkrörelsemodellen utgår från individer som är medlemmar i lokala föreningar, som i sin tur väljer representanter i regionala och sedan nationella paraplyorganisationer. Selle menar att historiskt har denna federala organisationsstruktur kunnat fungera som en slags demokratisk infrastruktur. De nationella organisationerna kunde mobilisera medborgare runtom i landet, så att de agerade i för organisationerna viktiga frågor genom att exempelvis försöka påverka den allmänna opinionen lokalt eller genom att kontakta politiker direkt. Vice versa kunde medborgarna lyfta och driva frågor från den lokala nivån ända upp till den nationella paraplyorganisationen.⁸ Föreningslivet har därför av vissa kommit att

⁶ Med civilsamhället avses en samhällssfär som är avgränsad från näringslivet, den statliga sfären och den privata sfären. Se t.ex. von Essen & Sundgren 2012; Wijkström & Lundström 2002.

⁷ Selle 2013.

⁸ Se t.ex. Sven Lundkvists (1977) beskrivning av hur kontakten mellan väljare knutna till exempelvis nykterhetsrörelsen och lokalt valda politiker bidrog till utvecklandet av en

betraktas som en demokratisk infrastruktur som finns tillgänglig att användas av medborgarna för politisk påverkan.⁹ Förändrade former för hur medborgarnas engagemang organiseras skulle därmed kunna försvaga de ideella organisationerna, både vad det gäller den nationella nivåns förankring i det lokala och medlemmarnas förmåga att påverka nationellt.¹⁰

Det finns också en bredare internationell akademisk diskussion, ofta dominerad av amerikanska forskare, om det minskade medborgerliga engagemangets konsekvenser för en fungerande demokrati.¹¹ Forskare i USA har pekat på en utveckling mot lokala medlemsorganisationer utan anknytning till nationella paraplyorganisationer och därmed en bristande möjlighet att kunna påverka politiken nationellt. Vidare visar studier på en utveckling mot nationella organisationer som är verksamma inom den nationella politiken och som främst består av professionella lobbyister utan lokal folklig förankring.¹²

I en forskarrapport till den tidigare Demokratiutredningen menade man att Sverige, delvis genom inträdet i EU och delvis på grund av försvagade folkrörelser, kunde vara på väg mot ökad lobbyism.¹³ Senare studier har delvis gett belägg för denna utveckling genom att visa på att svenska civilsamhällesorganisationer i ökande utsträckning använder sig bland annat av konsulter.¹⁴ Dock visar tillgängliga data också att det finns en stor variation inom Sverige så till vida att en stor del av det civila samhällets ekonomiska resurser finns koncentrerade till Stockholmsregionen, medan det medborgerliga engagemanget är mer spritt runtom i landet.¹⁵ Vidare har flera studier visat på att det civila samhällets organisationer i lägre utsträckning än tidigare deltar i, samt ger remissvar på, statliga utredningar.¹⁶ På grund av bristande tillgång på data är det dock svårt att veta om andelen civilsamhälles-

modernare form av åsiktsrepresentation (och ansvarsutkrävande) inom den svenska politiken.

⁹ Se Selle 2013; Wollebak & Strømsnes 2008; jfr. Wallman Lundåsen 2014a.

¹⁰ Se t.ex. Amnå 2008; Einarsson & Hvenmark 2012; Selle 2013.

¹¹ Så t.ex. Bellah m.fl. 1985; Putnam 2001; Skocpol 2003; Schlozman, Verba & Brady 2012.

¹² Skocpol 2003; Schlozman, Verba & Brady 2012.

¹³ Se Hermansson m.fl. 1999.

¹⁴ Se Öberg & Svensson 2012.

¹⁵ Se SCB 2011; Wallman Lundåsen 2014b.

¹⁶ Öberg m.fl. 2011.

organisationer i Sverige som saknar förankring på nationell eller lokal nivå vuxit över tid eller inte. Statliga bidrag till civilsamhällets organisationer med krav på nationell och lokal förankring bidrar dock sannolikt till att den struktur där organisationer har både lokal och nationell nivå upprätthålls.¹⁷

2.2 Demokratiskolor eller demokratipooler

I den internationella akademiska debatten om civilsamhällets betydelse för demokratin har man debatterat huruvida de individer som är aktiva i civilsamhällets organisationer konkret ”lär sig demokrati” genom sitt engagemang i föreningslivets verksamhet. Vidare har engagemanget i civilsamhället kommit att förknippas med begreppet socialt kapital, då främst utifrån den amerikanske statsvetaren Robert D Putnam. Socialt kapital definieras av Putnam som en gemensam form av kapital som utgörs av nätverk, normer för ömsesidighet och tillit människor emellan.¹⁸ Föreningslivet antas ha en fostrande inverkan på dem som är delaktiga. Den fostrande inverkan anses i sin tur kunna gynna demokratin och olika former av politiskt deltagande.¹⁹

Politiskt deltagande kan definieras på olika sätt. Deltagande i politiska val genom röstning intar en särställning bland de olika deltagarformerna eftersom varje medborgare endast har en röst per val, vilket, i teorin, gör denna deltagarform mest jämlik. En mer vidgad syn på vad som utgör politiskt deltagande har även inkluderat andra former av deltagande och engagemang – exempelvis att kontakta en tjänsteman eller en politiker, att författa ett upprop och att delta i en demonstration. Dessa former av deltagande kräver kunskap om till exempel vad vi som medborgare *kan* göra och *hur* vi ska gå till väga men även *tilltro* till den egna förmågan att kunna påverka.²⁰ Ett sätt att förklara individers politiska deltagande är att

¹⁷ Jfr. Johansson 2003. Det kvarstår dock att undersöka i vilken utsträckning förankringen på endera nationell eller lokal nivå bygger på reell verksamhet eller om den skapats för att kunna erhålla bidrag.

¹⁸ Se Putnam 1993. Studier har dock påpekat att vissa organisationer inom det civila samhället även kan ägna sig åt sådant som är skadligt för demokratin, se t.ex. Rothstein 2003.

¹⁹ För en kritisk diskussion kring demokrati och föreningsliv se t.ex. Edwards och Foley 1996 samt Paxton 2002.

²⁰ Bengtsson 2008.

de som deltar agerar för att de kan, för att de vill eller för att de har fått frågan att delta.²¹ Människor som är eller har varit föreningsaktiva utför oftare olika former av politiskt deltagande än de som inte är eller har varit föreningsaktiva.²² En förklaring som Verba, Schlozman och Brady har argumenterat för är att inom föreningslivet tränas och lär sig människor vissa färdigheter som är viktiga för att kunna vara politiskt aktiv. Man lär sig bland annat att organisera ett möte, hålla tal, skriva brev och formulera ett uppdrag. Föreningsaktivitet kan därmed bidra till att människor utvecklar medborgerliga färdigheter, så kallade civic skills.²³ En viktig fråga i den akademiska debatten har varit om dessa färdigheter kan bidra till att utjämna, eller upprätthålla, socioekonomiska/klassmässiga skillnader i politiskt deltagande.²⁴ Exempelvis skulle någon genom att lära sig olika former av påverkansmetoder inom föreningslivet kunna ”kompensera” för en lägre formell utbildningsnivå. Men om grupper med lägre utbildningsnivå i lägre utsträckning deltar i föreningslivet går det att ifrågasätta i vilken utsträckning föreningslivet faktiskt kan kompensera för dessa skillnader.

Ytterligare en viktig faktor som främjar politiskt deltagande är att ju större socialt nätverk man har tillgång till, desto större är sannolikheten att man får en förfrågan att delta i något annat sammanhang.²⁵ Statsvetaren Jan Teorell har poängterat att det är de sociala nätverken knutna till föreningar som är av betydelse för vilka som deltar politiskt, snarare än föreningarnas verksamhet i sig. Ju fler ytliga kontakter vi har tillgång till, desto mer varierad information får vi och desto större sannolikhet att vi har nytta av informationen. Teorell menar att föreningslivets demokratiska fostran, som framhålls av bland andra Putnam, är av mindre betydelse än tillgången till sociala nätverk. Svensk data har även visat att de som bor i kommuner med många föreningar per invånare, där de sociala nätverken kan antas vara starka, kontaktar

²¹ Teorell 2003.

²² Se bl.a. van Ingen & van der Meer 2015. Dock visar svenska studier att sambandet mellan föreningsengagemang och valdeltagande är svagare eller obefintligt se Teorell & Westholm, 1999.

²³ Verba, Schlozman & Brady 1995.

²⁴ Se bl.a. Schlozman, Verba & Brady 2012.

²⁵ Se Teorell 2003.

lokala politiker och tjänstemän något oftare jämfört med invånare i kommuner med färre föreningar per invånare.²⁶

Flera studier som har testat Putnams antaganden om hur medlemmarnas sociala kapital påverkas av deltagande i föreningsliv har understrukit att skillnaden i socialt kapital mellan dem som deltar i civilsamhället och dem som inte gör det finns redan innan de väljer att bli engagerade eller inte. Det hävdas således i dessa studier att det är en särskild grupp av medborgare som väljer att engagera sig och denna grupp redan i utgångsläget oftast har ett högre socialt kapital (i form av högre tillit till andra) än genomsnittet av befolkningen. Civilsamhällets organisationer fungerar därför snarare som demokratipooler än som demokrati-skolor eftersom de för samman människor med liknande bakgrund snarare än att människor förändras av sitt engagemang i civilsamhället. Föreningslivet kan därför, enligt vissa forskare, bidra till att hålla samman och förstärka ett redan befintligt socialt kapital och därmed bli till pooler av samhälleligt engagerade medborgare.²⁷

2.3 Medborgerligt engagemang och en öppen demokrati

En annan omdebatterad fråga är om det verkligen är av godo att medborgare, vid sidan av den representativa demokratins institutioner, försöker påverka politiska beslut. De amerikanska statsvetarna Verba och Nie förde tidigt fram argumentet att politiker som är lyhörda och som även i perioder mellan val lyssnar till sina medborgare bättre kan spegla medborgarnas önskemål om vilken politik som ska föras. Att organisationer i civilsamhället försöker påverka politiken förknippas dock också med risker. En risk som tidigt lyftes fram i den akademiska debatten, av bland annat Schattschneider, är att det civila samhällets organisationer ofta består av en speciell grupp resursstarka medborgare.²⁸ Ur ett

²⁶ Se Wallman Lundåsen 2015.

²⁷ van der Meer & van Ingen 2009; van Ingen & van der Meer 2015.

²⁸ "... the flaw in the pluralist heaven is that the heavenly chorus sings with a strong upper-class accent", Schattschneider, E 1960. *The Semisovereign People: A Realist's View of Democracy in America*. Holt, Rinehart and Winston, sidan 35. Som en parafra på detta citat har de amerikanska statsvetarna Scholzman, Verba & Brady (2012) skrivit boken *The unheavenly chorus* som beskriver den delen av den amerikanska befolkningen som står

svenskt perspektiv har bland annat statsvetarna Marcia Grimes och Peter Esaiasson, utifrån studier av Malmö och Göteborg, argumenterat för att inflytandet via medborgerliga protester tenderar att fördelas ojämnt mellan olika grupper i samhället.²⁹ Starka grupper, såsom högutbildade, tenderar att oftare protestera mot oönskade politiska beslut och oftare få gehör för sina krav.³⁰ Detta kan innebära att ojämlikheter i inflytande förstärks mellan olika grupper i samhället, eftersom starka grupper utnyttjar flera olika arenor och former för politisk påverkan medan resursmässigt svagare grupper tenderar att vara representerade i olika former för politisk påverkan endast i liten utsträckning eller inte alls. Mot denna bakgrund ska vi undersöka vilka som är medborgerligt engagerade genom att arbeta ideellt, och för att göra det ska vi fråga vad det är som gör att människor arbetar ideellt.

Vad det är som gör att människor arbetar ideellt är en central fråga i såväl civilsamhällets organisationer som i politiska överväganden. Frågan är komplex och förutsätter en mångdisciplinär ansats och är central för forskningen om medborgerligt engagemang.³¹

Befolkningsstudierna ger oss en god empirisk grund för att undersöka ideellt arbete som ett sätt att vara medborgerligt engagerad. I befolkningsstudierna används termen ”frivilligt arbete”, som ges följande definition:³² Sådant arbete och sådana insatser som utförs på frivillig grund, oavlönat eller mot ett symboliskt arvode i anslutning till en ideell organisation. Det kan ibland också kallas för ideellt arbete eller volontärinsatser. Det kan vara fråga om många olika slags insatser, t.ex. utbildning, styrelseuppdrag, ledaruppdrag, hjälpinsatser, funktionär, transporter, kampanjaktivitet, insamling, kaffekokning, med mera.³³

Den svenska forskningen har kunnat konstatera att ideellt arbete och informella insatser inte är jämt spridda bland befolk-

utanför de olika formerna av civilsamhälleligt och politiskt deltagande. De beskriver hur ojämlikheten i deltagande har ökat snarare än minskat över tid och beskriver denna utveckling som ett demokratiskt problem.

²⁹ Grimes & Esaiasson 2014.

³⁰ Se också Burns, Lehman Schlozman & Verba 2001 för en kritisk granskning av olikheter mellan män och kvinnors inflytande på politik genom medborgerligt engagemang i USA.

³¹ Se t.ex. Musick & Wilson 2008; Smith 1994; Hustinx et al. 2010.

³² I denna text används termen ”ideellt arbete”, men vi uppfattar de två termerna som utbytbara.

³³ Denna definition är i linje med de definitioner som används i internationell forskning. Se t.ex. Dekker & Halman 2003.

ningen. Tvärtom visar tidigare empiriska studier att de personer som gör en typ av frivillig insats ofta också gör andra insatser, människor arbetar t.ex. ofta både ideellt och gör informella insatser.³⁴ De personer som gör insatser är dessutom ofta väletablerade i den meningen att de förvärvsarbetar, lever i en familj och är relativt välutbildade. De som aldrig har arbetat ideellt har tvärtom ofta en lösare förankring på arbetsmarknaden och är lågutbildade och ensamboende i större utsträckning. Att de som gör insatser ofta är engagerade på flera sätt och är väletablerade och att de som inte gör några insatser ofta har sämre tillgång till sociala resurser har man försökt fånga med begreppen, det kumulativa respektive det eroderade medborgarskapet.³⁵ Vidare har studier kunnat konstatera att personer som arbetar ideellt ofta är exponerade på sociala arenor där de både får sociala resurser och blir tillfrågade om att börja arbeta ideellt. Ytterligare har befolkningsstudierna kunnat visa på starka samband mellan att växa upp med föreningsaktiva föräldrar och att själv arbeta ideellt. Vi kan därför anta att om man växer upp med föreningsaktiva föräldrar så förs åsikter och traditioner över till barnen som gör det naturligt, och kanske till och med uppfordrande, att arbeta ideellt. Vid sidan om sociala resurser och arenor finns det således en kulturell komponent som kan förklara varför människor arbetar ideellt.³⁶

³⁴ Jegermalm & Grassman 2009.

³⁵ Jeppsson Grassman & Svedberg 2007.

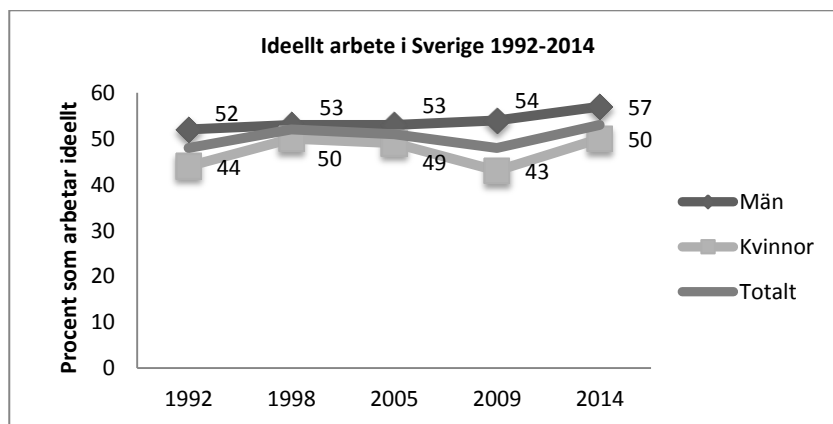
³⁶ Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010b.

3 Medborgerligt engagemang i det svenska samhället 1992–2014

För att visa på det ideella arbetets stabilitet samt kunna resonera om skillnader mellan engagerade och icke engagerade följer här en översiktlig orientering om ideellt arbete i det svenska samhället.³⁷

Det ideella arbetets omfattning har inte minskat märkbart sedan den första befolkningsundersökningen 1992. Det verkar således inte finnas belägg för en nedgång i omfattningen av ideellt arbete. Figur 3.1 nedan redovisar engagemangsnivån i Sverige under perioden 1992 och 2014.

Figur 3.1 Omfattning av ideellt arbete 1992–2014. Andel (%) av den vuxna befolkningen (16–74 år) totalt samt efter kön

Källa: Befolkningsstudierna 1992–2014.

³⁷ Texten är i huvudsak baserad på den rapport om ideellt engagemang som publicerades av Ersta Sköndal högskola maj 2015 (von Essen; Jegermalm & Svedberg 2015).

Som figur 3.1 visar ligger andelen som arbetar ideellt stabilt på omkring hälften av den vuxna befolkningen under den dryga tjugoårsperiod som befolkningsstudierna har genomförts.³⁸ Även det genomsnittliga antalet ideellt arbetade timmar per månad är tämligen stabilt under perioden och varierar mellan 13 och 16 timmar per månad.

I den yngsta åldersgruppen (16 och 29 år) finner vi att 53 procent arbetar ideellt enligt befolkningsundersökningen från 2014. Nivån är densamma som för befolkningen som helhet. I 2009 års befolkningsstudie arbetade bara 40 procent av den yngsta åldersgruppen ideellt. Det har dock inte inneburit att andelen ideellt arbetande är mindre i de äldre åldersgrupperna fem år senare. Att yngre personer mer sällan arbetar ideellt kan vara ett livscykel-fenomen. Då yngre ofta inte hunnit skaffa sig barn, bostad, arbete och utbildning har de inte blivit rekryterade av organisationerna i det civila samhället i samma utsträckning. De har alltså inte exponerats ännu på flera av de sociala arenor där människor kommer i kontakt med ideellt arbete.

Att befolkningsundersökningarna visar på en så anmärkningsvärd stabilitet gör att det inte finns empiriskt stöd för att det ideella arbetet minskat. Detta står i kontrast till andra mer pessimistiska forskningsresultat.³⁹ En förklaring till skillnaden mellan forskningsresultaten är att befolkningsstudierna anlägger ett brett perspektiv på medborgerligt engagemang och inte bara intresserar sig för de traditionella folkrörelserna eller begränsas till politiskt engagemang i sociala rörelser. Dessutom utgår befolkningsstudierna inte från medlemskap utan från människors insatser vilket gör att de fångar en större bredd av aktiviteter än de undersökningar som studerar medborgerligt engagemang utifrån medlemskap.

Att konstatera att omkring hälften av den vuxna befolkningen arbetar ideellt vid undersökningstillfället är dock en förenkling. Befolkningsundersökningen från 2014 visar att nästan hälften (47,5 procent) av alla de som arbetar ideellt har två eller fler

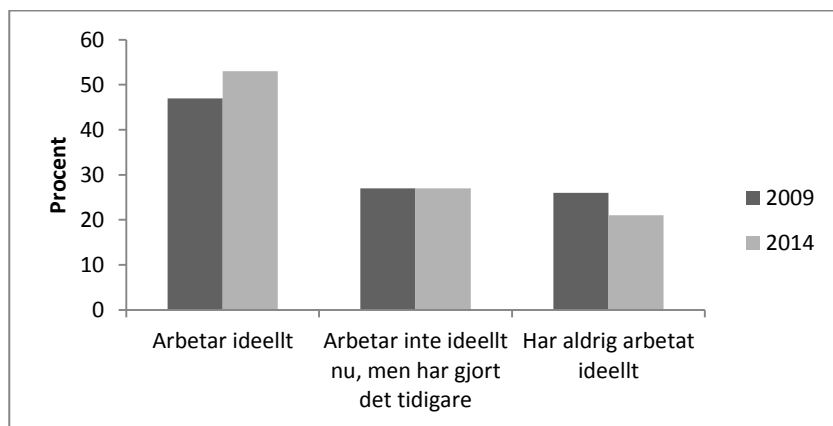
³⁸ Även den befolkningsstudie om ideellt arbete som gjordes i Danmark 2013 parallellt med den senaste svenska befolkningsundersökningen visar att det ideella arbetet i det danska samhället också är stabilt vilket stärker de svenska resultaten (se Fridberg & Henriksen 2014).

³⁹ Se t.ex. Vogel m.fl. 2003.

åtaganden. Det bekräftar att de som arbetar ideellt ofta är multiengagerade. Att bara se till den andel av befolkningen som arbetar ideellt visar alltså varken det ideella arbetets verkliga omfattning eller hur många åtaganden varje individ har.

När vi vill studera om ideellt arbete ger individer en ökad tillgång till kanaler för politiskt deltagande är det viktigt att se hur stor andel av befolkningen som har arbetat ideellt tidigare men som inte gör det vid undersökningstillfället. Detta då engagemang i det civila samhällets organisationer kan bidra med resurser som kan användas även efter det att engagemanget har avslutats. Genom att skilja ut dem som arbetar ideellt vid undersökningstillfället från dem som inte gör det nu men som däremot har gjort det tidigare, kan vi också urskilja dem som aldrig har arbetat ideellt. Befolkningsstudierna från 2009 och 2014 tillåter oss att urskilja tre grupper som står olika nära det ideella arbetet. De tre grupperna redovisas i figur 3.2 nedan.

Figur 3.2 Arbetar ideellt, har arbetat ideellt tidigare och har aldrig arbetat ideellt. 2009, 2014

Källa: Befolkningsundersökningarna 2009, 2014. N=1258.

År 2009 hade en dryg fjärdedel av befolkningen aldrig arbetat ideellt. Fem år senare hade denna grupp minskat till en dryg femtedel. En del av denna minskning kan förmodligen förklaras av att befolkningsundersökningen 2014 utökades med frågor om ideellt arbete i företag och nätverk. Vi kan ändå anta att omkring en femtedel av befolkningen inte har några erfarenheter av ideellt arbete. Denna grupp, som står helt utanför det ideella arbetet, är

intressant eftersom vi vill veta vilka som inte får möjlighet till delaktighet i demokratin och inflytande över politiskt beslutsfattande genom att arbeta ideellt.

När vi nu har sett att befolkningen som helhet kan förhålla sig på olika sätt till det ideella arbetet ska vi gå vidare och undersöka om de som arbetar ideellt är medlemmar i de organisationer som de är aktiva i. I folkrörelsetraditionen formaliseras relationen mellan människa och organisation genom medlemskapet, vilket innebär att den som arbetar ideellt i eller genom en organisation också förväntas vara medlem i organisationen.⁴⁰ Genom medlemskapet får människor tillgång till organisationens demokratiska institutioner och därigenom en formaliserad rätt att påverka organisationen även i sådana frågor som inte rör det egna engagemanget. Om människor som är engagerade inom civilsamhällets organisationer inte är medlemmar får de färre möjligheter till demokratisk påverkan i den egna organisationen.

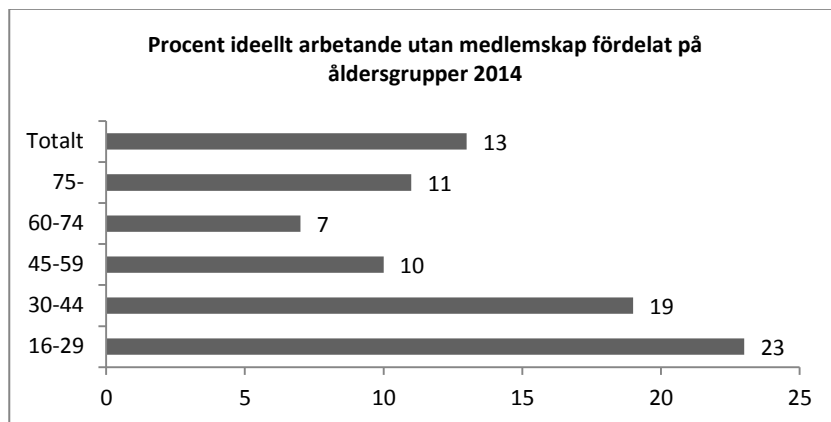
Studier har visat att det traditionella medlemskapet utmanas av andra sätt att koppla ihop människa och organisation.⁴¹ Vissa organisationer ser helt enkelt inte behovet av medlemmar utan vill hellre ha kunder eller bidragsgivare.⁴² Det gör att vi kan förvänta oss att andelen ideella som är medlemmar i de organisationer där de är engagerade minskar. Befolkningsstudien från 2014 visar dock att 87 procent av alla som arbetar ideellt också är medlemmar i den organisation de är aktiva. 2009 års studie visade att 88 procent var medlemmar. Andelen ideella som är medlemmar minskar alltså inte vilket betyder att ideellt arbete fortfarande är starkt kopplat till medlemskap. Även om andelen medlemskap bland dem som arbetar ideellt inte minskar kan det ändå vara så att unga människor är medlemmar i lägre utsträckning än äldre. För att ta reda på det studerar vi hur medlemskapen är fördelade med avseende på ålder, vilket framgår av figur 3.3 nedan.

⁴⁰ Hvenmark 2008; Wollebæk & Sivesind 2010.

⁴¹ Einarsson & Hvenmark 2012; Wijkström & Einarsson 2006.

⁴² Hvenmark 2008; Papakostas 2012.

Figur 3.3 Engagemang och medlemskap. Procentandelar av ideellt aktiva. 2014

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. N=668

Personer i de yngsta åldersgrupperna är överrepresenterade bland personer som inte är medlemmar i de organisationer där de är aktiva. Det skulle kunna betyda att vi bland yngre finner en mindre benägenhet att vara medlem, vilket med tiden skulle kunna innebära en försvagning av kopplingen mellan medlemskap och ideellt arbete. Detta mönster, med lägre andel medlemskap bland de yngsta, återfanns dock även i 2009 års befolkningsstudie och i 2014 års studie fanns inga tecken på att andelen medlemskap har minskat.⁴³ Resultaten tyder därför på att detta mönster snarare hänger samman med livscykeln än att det är en förändring som följer med ålderskohorter.

3.1 Att förklara stabiliteten

Befolkningsstudierna visar alltså att omfattningen av det ideella arbetet är stabil över tid och att andelen medlemskap bland dem som arbetar ideellt inte minskar. Det är anmärkningsvärt mot bakgrund av de många förändringar som har påverkat det svenska samhället under den period som befolkningsstudierna följt det ideella arbetet. För det första påverkar de förändringsprocesser som ofta diskuteras inom den internationella forskningen om med-

⁴³ Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a.

borgerligt engagemang även det svenska samhället.⁴⁴ Vi har rört oss mot en ökad individualism och sekularisering. Medborgerligt engagemang leds och organiseras på nya sätt och det har skett strukturella förändringar av arbetsmarknaden.⁴⁵ Dessa processer har förändrat villkoren för både ideellt arbete och medborgerligt engagemang i bredare mening. Under den tid som befolkningsstudierna följt det medborgerliga engagemanget har det svenska samhället dessutom präglats av både ekonomisk recession och välstånd, vilket har påverkat arbetsmarknaden och människors privatekonomi. Vidare har borgerliga och socialdemokratiska regeringar inneburit skilda politiska inriktningar. Den politiska diskussionen om ekonomisk och social ojämlikhet har ökat i intensitet inte minst till följd av de utmaningar som en åldrande befolkning och ökad invandring innebär för välfärden i det svenska samhället.⁴⁶

Mot bakgrund av dessa förändringsprocesser blir stabiliteten inte bara exceptionell, den väcker också frågor. Det finns dock flera förklaringar till denna stabilitet. Två viktiga aspekter är den infrastruktur som civilsamhällets organisationer utgör och de värderingar som folkrörelsetraditionen för med sig. Välfungerande organisationer underlättar för människor att ta på sig ideella uppdrag eftersom tid, plats och uppgift ofta är organiserade och definierade. Många ideella organisationer har dessutom behov av ideella insatser för att kunna bedriva sin verksamhet och försöker därför värva nya ideella och väntar sig att de som är aktiva fullföljer sitt engagemang. På så vis utgör de ideella organisationerna en institutionell och organisatorisk ram som stabiliserar omfattningen av det frivilliga arbetet genom att vara möjlighets- och nödvändighetsstrukturer.⁴⁷ Genom folkrörelsetraditionen förs idealet om den engagerade medborgaren, som tar ansvar för sina eller andras behov, vidare till nya generationer.⁴⁸ Befolkningsstudien från 2014 visar att omkring hälften av befolkningen anser att ideellt arbete är en moralisk skyldighet och att de som arbetar

⁴⁴ T.ex. Hustinx 2010; Hustinx & Meijs 2011.

⁴⁵ T.ex. Hvenmark 2008; Karlsson & Markström 2014; Selle 2013; Wijkström 2012.

⁴⁶ Se t.ex. Dölvik m.fl. 2015; Karlsson, Kuusela & Rantakeisu 2013.

⁴⁷ För termerna möjlighetsstruktur och nödvändighetsstruktur se Olsson 2007. Olsson använder termen "ofrånskompighetsstruktur", här används istället termen "nödvändighetsstruktur".

⁴⁸ Se t.ex. Ronny Ambjörnssons (1988) historiska studie av tidigt föreningsengagemang och dess betydelse för det svenska skötsamhetsidealet.

ideellt ofta har vuxit upp med föräldrar som varit föreningsaktiva. Dessa resultat tyder på att folkrörelseidealet fortfarande är starkt förankrat bland den föreningsaktiva delen av befolkningen och att det förs vidare från generation till generation. Valfungerande civilsamhällesorganisationer och värderingar som upprätthåller folkrörelsetraditionen bidrar således till att förklara varför det ideella arbetet förblivit stabilt under perioder av stora förändringar.⁴⁹

⁴⁹ Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010b.

4 Vilka arbetar ideellt?

Frågan är om ett brett folkligt deltagande i civilsamhället i form av ideellt arbete skapar möjligheter att bredda demokratin eller om det snarare förstärker skillnader mellan grupper. Deltagande i ideellt arbete skulle kunna innebära att resurssvaga grupper får kunskaper som bidrar till att öka deras möjligheter till inflytande, vilket skulle kunna jämna ut skillnader i påverkansmöjligheter mellan olika grupper i samhället. Det skulle dock också kunna leda till att resursstarka grupper får ytterligare en arena för påverkan, vilket istället ökar klyftan. Vi ska därför undersöka om det finns systematiska skillnader mellan dem som arbetar ideellt och dem som inte gör det. Vi skall undersöka om de som arbetar ideellt skiljer sig från dem som inte gör det med avseende på socioekonomiska och demografiska faktorer. För att få en uppfattning om varför människor arbetar ideellt ska vi också undersöka de engagerades motiv samt hur det kom sig att de började arbeta ideellt.

4.1 Socioekonomiska faktorer och ideellt arbete

Vi använder 2014 års befolkningsundersökning för att statistiskt undersöka vilka socioekonomiska och demografiska faktorer som gör det mer eller mindre sannolikt att en person arbetar ideellt. Tabell 4.1 nedan visar vilka bakgrundsfaktorer som utmärker dem som arbetade ideellt vid undersökningstillfället gentemot dem som inte gjorde det.

Tabell 4.1 Arbetar ideellt som beroende variabel, logistisk regressionsanalys.

	Socioekonomiska och demografiska faktorer
Oberoende variabel	Oddsquot
Kön (man)	1,5***
Ålder	0,99*
Akademisk utbildning	1,8***
Lo-medlem	0,83
Inkomst över 375tkr	1,15
Gift/sammanboende	1,3
Arbete	0,9
Nagelkerke R2/Cox & Snell R2	0,06/0,04

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. Not: N=1258, *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,000, konstanten ej redovisad.

Tabell 4.1 visar att om vi endast beaktar socioekonomiska och demografiska faktorer är det variablerna kön och att ha en akademisk utbildning som har ett signifikant samband och ökar sannolikheten att någon arbetar ideellt vid undersökningstillfället. För män är sannolikheten 1,5 gånger högre än för kvinnor att arbeta ideellt och för personer med akademisk utbildning är sannolikheten 1,8 gånger högre än för dem med gymnasial eller förgymnasial utbildning. Däremot minskar sannolikheten, om än endast marginellt, att arbeta ideellt med stigande ålder. De övriga faktorerna – att tillhöra ett fackförbund i LO, ha inkomst över 375 tkr/år, förvärvsarbete och att vara gift eller sambo – har i denna analys inga statistiskt signifikanta samband med att arbeta ideellt.

I den akademiska debatten har man argumenterat för att det kan vara missvisande att enbart undersöka dem som arbetar ideellt för tillfället och de som inte gör det för tillfället. Detta eftersom det kan finnas en stor grupp som inte arbetar ideellt för tillfället men som gjort det tidigare vilket kan göra att eventuella skillnader mellan de två grupperna är missvisande om vi antar att de färdigheter och/eller värderingar som kommer av ideellt arbete är bestående. För att komma runt detta problem bör man jämföra dem som arbetar ideellt/arbetat ideellt tidigare med dem som

uppger att de aldrig (hittills) arbetat ideellt.⁵⁰ Tabell 4.2 nedan redovisar resultaten från en analys där vi använder samma variabler som i den föregående analysen men där vi undersöker vad som utmärker dem som arbetar ideellt nu eller som har gjort det någon gång tidigare.

Tabell 4.2 Arbetar ideellt och har tidigare arbetat ideellt som beroende variabel, logistisk regressionsanalys.

	Socioekonomiska och demografiska faktorer
Oberoende variabel	Oddsquot
Kön (man)	1,1
Ålder	1,00
Akademisk utbildning	1,7***
Lo-medlem	0,7
Inkomst över 375tkr	1,8**
Gift/sammanboende	1,3
Arbete	1,1
Nagelkerke R2/Cox & Snell R2	0,05/0,03

Not: N=1258, *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,000, konstanten ej redovisad.

Genom att även ta med dem som uppger att de någon gång har arbetat ideellt visar tabell 4.2 att kön (att vara man) inte längre är signifikant medan (högre) inkomst nu är signifikant och att ha en akademisk utbildning fortfarande är signifikant. Resultaten ovan visar således att det finns ett generellt samband som innebär att akademisk utbildning är den variabel som ökar sannolikheten att arbeta ideellt, både för dem som gör det för tillfället och gjort det tidigare.⁵¹ Det är i linje med resultat från liknande studier.⁵²

⁵⁰ Hooghe 2003; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a.

⁵¹ Förklaringskraften i modellerna är dock inte särskilt stor.

⁵² Se t.ex. Jepsen Grassman & Svedberg 1999; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a.

4.2 Motiv till att arbeta ideellt

Inom forskningen om medborgerligt engagemang studeras de motiv människor anger för sina insatser för att förklara varför de arbetar ideellt.⁵³ Människors yttranden uppfattas då som rapporter om de mentala processer som orsakar handlingar.⁵⁴ Det är dock svårt att veta om de motiv människor anger snarare uttrycker hur de uppfattar sitt pågående engagemang eftersom de tillfrågats efter det att de börjat arbeta ideellt. En alternativ tolkning är att de motiv människor anger beskriver vad ideellt arbete betyder för dem när de utför det.

Intervjupersonerna fick värdera ett antal motiv till ideellt arbete. Dessa är tänkta att fånga upp ett antal överordnade motividimensioner som uttrycker psykologiska behov som människor kan tillfredsställa genom att arbeta ideellt.⁵⁵ Eftersom alla intervju personer fick ta ställning till motiven visar svaren vad det är som är viktigt för dem som arbetar ideellt, men också hur de som inte arbetar ideellt vid intervjutillfället och de som aldrig har arbetat ideellt, värderar ideellt arbete. Därmed kan vi jämföra skillnader mellan hur dessa tre grupper värderar ideellt arbete. Resultaten presenteras i tabell 4.3 nedan.

⁵³ Se t.ex. Wilson 2000.

⁵⁴ Se t.ex. "the mental-cause theory" Polkinghorne 1983.

⁵⁵ Undersökningsinstrumentet är hämtat från "The Volunteer Function Inventory (VFI)" (Clary & Snyder 1998).

Tabell 4.3 Motiv till ideellt arbete. Angivet i medelvärden för de som arbetar ideellt, de som inte gör det nu och de som aldrig gjort det⁵⁶

	Arbetar ideellt	Arbetat ideellt tidigare	Aldrig arbetat ideellt
... att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar frivilligt?	5,72	5,27	5,15
... att du som frivillig kan göra något konkret på det område som du är engagerad i?	5,52	4,99	4,70
... att du känner dig behövd när du arbetar frivilligt?	5,35	5,12	5,15
... att du kan lära dig mer om det du arbetar frivilligt med?	5,19	5,05	4,87
... att du som frivillig blir mer tillfreds med dig själv	5,18	4,79	4,58
... att du lär dig något genom de praktiska erfarenheter som du får av att arbeta frivilligt?	5,14	5,02	5,07
... att du som frivillig får visa medkänsla med dem som har det sämre än vad du har?	4,93	5,04	5,36
... att du har vänner som du arbetar frivilligt tillsammans med?	4,79	4,34	4,13
... att du kan få kontakter som kan hjälpa dig i arbetslivet?	3,51	3,51	3,55
... att kunna skriva i ditt CV eller ha ett intyg på att du har arbetat frivilligt?	2,69	2,77	3,04
... att du upplever ett tvång eller förväntan från andra att arbeta frivilligt?	2,21	1,89	1,76

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. N=1176

Som väntat värderar de som arbetar ideellt de flesta motiv högre än de andra två grupperna. Ju längre man står från ideellt arbete, desto lägre värderar man motiven. De motiv som värderas högst fångar upp att ideellt arbete innebär gemenskap, är ett sätt att uttrycka

⁵⁶ Intervjupersonerna fick frågan: *Nu kommer några motiv till att arbeta frivilligt/ideellt. Dessa motiv kan vara mer eller mindre viktiga för dig. Ange hur viktiga de är för dig på en skala från 1 till 7. 1 betyder att motivet INTE betyder något för dig, och där 7 betyder, att detta motiv betyder MYCKET för dig. På en skala från 1–7, hur viktigt är det för dig, ...*

värderingar och att det är kopplat till den egna identiteten och självkänslan. Att dessa motivdimensioner är högt värderade 2014 stämmer väl med 2009 års befolkningsundersökning och med annan forskning.⁵⁷ Därefter värderas också möjligheten att lära sig något tämligen högt.

De motiv som värderas lägst är att kunna skriva i sitt CV, att få kontakter för arbetslivet och att känna sig tvingad. Det motsäger den internationella forskning som menar att människor i allt högre utsträckning gör ideella insatser av egoistiska skäl eller för att de känner sig tvingade.⁵⁸ Att dessa motiv värderas lågt kan bero på att människors motiv speglar vad som uppfattas vara övergripande normer.⁵⁹ Om så är fallet återger intervjupersonernas svar hur ideellt arbete värderas i det svenska samhället.

De motiv som värderas lika högt eller högre av dem som inte arbetar ideellt är möjligheten att visa medkänsla med dem som har det sämre, att kunna skriva i sitt CV och att få kontakter. De två senare motiven är extrinsikala. Med denna term avses sådant som ideellt arbete kan leda till utan att det är en del av praktiken men som kan ha ett instrumentellt värde, som att få ett intyg eller kontakter för att stärka sin ställning på arbetsmarknaden.⁶⁰ Frågan är då hur det kommer sig att de som arbetar ideellt värderar de extrinsikala motiven lägre. Det är svårt att tänka sig att en relativt högre värdering av extrinsikala motiv gör att man är mindre benägen att börja arbeta ideellt. Det tyder då snarare på att människor socialiseras in i värderingsmönster när det arbetar ideellt och att sådana motiv värderas lägre i ideella organisationer.⁶¹ Men varför värderas ett empatiskt motiv som att visa medkänsla högre av dem som inte arbetar ideellt? En möjlig förklaring kan vara att många som arbetar ideellt faktiskt inte hjälper människor som har det sämre ställt samtidigt som personer som inte arbetar ideellt har denna uppfattning om ideellt arbete. Vidare kan de som har erfarenhet av ideellt arbete vara mer medvetna om den asymmetriska relation och det beroende som kan uppstå mellan

⁵⁷ von Essen 2014; Jeppsson Grassman 1997; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010a. Tyvärr finns inte dessa eller liknande frågor om motiv i de befolkningsstudier som genomfördes tidigare än 2009.

⁵⁸ Se t.ex. Haski-Leventhal m.fl. 2010.

⁵⁹ Wuthnow 1991.

⁶⁰ Mesch m.fl. 1998.

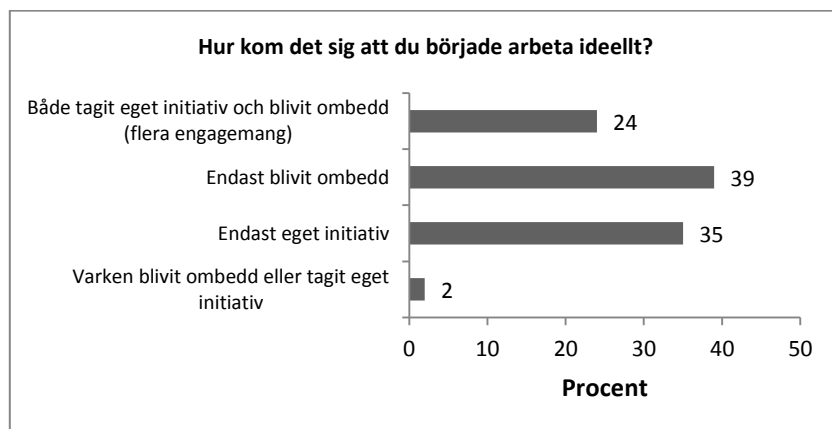
⁶¹ Hooge 2003.

den som arbetar ideellt och den som tar emot hjälp. Det kan göra dem mer återhållsamma i sin värdering av just detta motiv.⁶² Det skulle i så fall också tyda på att de motiv man värderar återger de värderingar och erfarenheter man har tillägnat sig av att ha arbetat ideellt. Därmed finns det skäl att anta att de intervjuades motiv snarare uttrycker vad ideellt arbete betyder för dem personligen än vad som leder till att man arbetar ideellt. I så fall hjälper oss inte motiven att förstå varför människor arbetar ideellt. Vi går därför vidare till att studera hur det kommer sig att man börjar arbeta ideellt.

4.3 Att börja arbeta ideellt

Att studera hur det kom sig att de som arbetar ideellt började sitt engagemang visar på de sammanhang som leder till ideellt arbete. I figur 4.1 nedan redovisar vi om de som arbetar ideellt började på eget initiativ eller för att de hade blivit ombedda.

Figur 4.1 Hur kom det sig att du började arbeta ideellt? 2014. Procentandelar av dem som gör ideella insatser.

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. N=668

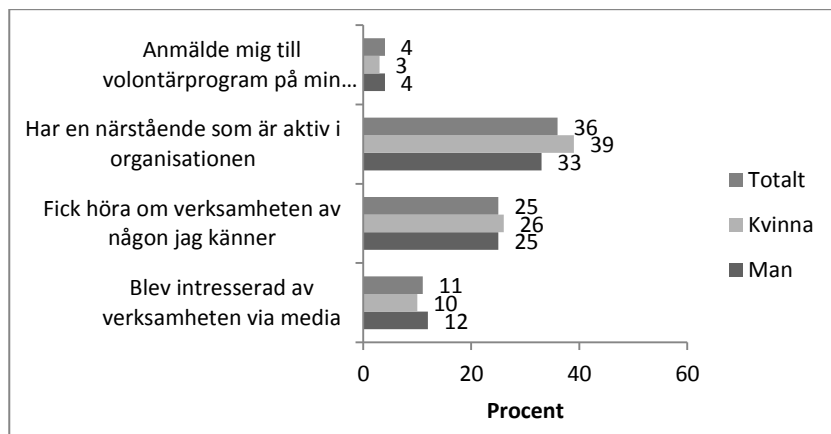
Eftersom nästan hälften av alla som arbetar ideellt har mer än ett engagemang kan man både ha tagit eget initiativ och ha blivit tillfrågad. Det är något vanligare att man har blivit tillfrågad att

⁶² Wuthnow 1991.

börja arbeta ideellt än att ha tagit eget initiativ. En knapp fjärdedel svarade att de både har tagit eget initiativ och blivit ombedda.

Resultatet visar att en relativt stor andel av dem som arbetar ideellt har börjat genom relationer och sociala kontakter. Det bekräftar att de sociala sammanhang som människor befinner sig i är betydelsefulla för att förstå hur människor finner vägar in i ideellt arbete. De som arbetade ideellt fick vidare ange vad som ledde till det egna initiativet eller på vilket sätt omgivningen fick dem att börja arbeta ideellt. De som börjat av eget initiativ eller blivit ombedda fick ta ställning till fyra alternativ och välja det som bäst passade in på dem. Figur 4.2 nedan visar hur de som tog eget initiativ svarade.

Figur 4.2 Vad ledde till eget initiativ? Procentandelar av dem som vid åtminstone ett tillfälle tog eget initiativ till att börja arbeta ideellt.⁶³ *Stämmer något av följande påståenden in på dig?*

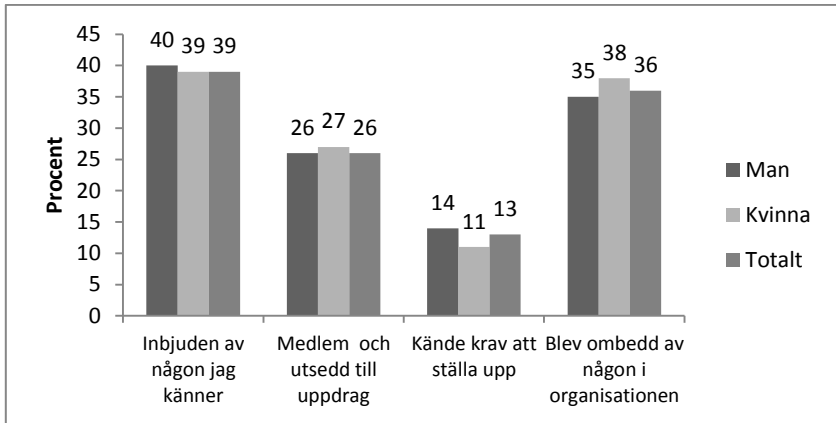
Källa: Befolkningsstudien 2014. N=397.

Den största gruppen svarade att de hade en närstående som är aktiv i organisationen, en mindre grupp att de fick höra om verksamheten av någon de känner. Det är relativt få som svarar att de fick höra om verksamheten via media eller att de anmälde sig till ett volontärprogram på sin arbetsplats. Även för dem som tagit eget initiativ var närstående personer viktiga för deras beslut. Som synes är det inga större skillnader mellan hur män och kvinnor svarar

⁶³ Eftersom man kan ha mer än ett engagemang och både tagit eget initiativ och blivit ombedd behöver varken denna eller nästa tabell summera till 100 procent.

förutom att kvinnor oftare hänvisar till en närstående som är aktiv i organisationen. Figur 4.3 nedan redovisar hur de som blev ombedda tog ställning till de alternativ som presenterades för dem.

Figur 4.3 Hur kom det sig att du blev ombedd? Procentandelar av dem som vid åtminstone ett tillfälle blivit ombedda att börja arbeta ideellt.

Källa: Befolkningsstudien 2014. N=430. Frågan som ställdes var: Stämmer något av följande påståenden in på dig?

Den största gruppen svarade att de blivit inbjudna av någon de känner, nästan lika många att de blev inbjudna eller ombedda av någon i organisationen. Det är färre som svarade att de är medlemmar och blivit valda eller utsedda och relativt få som svarat att de kände sig tvingade. Svaren tyder på att även för dem som blir ombedda är personer som finns i deras omedelbara omgivning eller någon man har en relation till viktigast. Kvinnor och män förhåller sig tämligen lika till dessa alternativ.

Svaren på dessa frågor visar att oavsett om man börjar av eget initiativ eller för att man blivit ombedd är man beroende av de sociala sammanhang man ingår i, och viktigast är nära relationer som till vänner och närstående. Att man omges av människor som själva arbetar ideellt eller som är engagerade i ideella organisationer är betydelsefullt både för det egna beslutet och för att bli ombedd att börja arbeta ideellt. Men vilka nätverk och sociala kontakter människor har tillgång till skiljer sig åt beroende på vem man är, var man bor och hur etablerad man är. De som lever i ett hushåll tillsammans med en partner och har hemmavarande barn eller de

som känner någon som är engagerad i en organisation torde ha större tillgång till sådana sociala sammanhang. Att ha tillgång till sociala arenor där man kan bli ombedd eller uppmuntrad påverkar alltså om man börjar arbeta ideellt. Därför jämför vi dem som arbetar ideellt och dem som inte arbetar ideellt med avseende på deras tillgång respektive till olika sociala sammanhang.

Tabell 4.4 Arbetar ideellt som beroende variabel, socioekonomiska, demografiska och sociala faktorer, logistisk regressionsanalys.

	Socioekonomiska, demografiska och sociala faktorer
Oberoende variabel	Oddsquot
Kön (man)	1,5**
Ålder	0,99*
Akademisk utbildning	1,6***
Lo-medlem	0,92
Inkomst över 375tkr	1,1
Gift/sammanboende	1,3
Arbete	0,8
Hemmavarande barn	1,2
Föräldrar föreningsaktiva i stor utsträckning	1,5**
Tillit	1,7***
Nagelkerke R2/Cox & Snell R2	0,09/0,05

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. Not: N=1258, *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,000, konstanten ej redovisad.

Analysen ovan visar att förutom utbildning, ålder och kön (jämför tabell 4.1 och tabell 4.2) har det även betydelse om ens föräldrar har varit engagerade i föreningslivet i stor utsträckning under ens uppväxt. Då ökar sannolikheten med 1,5 gånger att svarspersonen själv deltar i ideellt arbete. De som uppger att man kan lita på de flesta har 1,7 gånger högre sannolikhet att delta i ideellt arbete än de som uppger att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra. Resultaten för dem som nu är eller tidigare har varit aktiva inom ideellt arbete är likartade med resultaten i tabell 4.3. Kön och ålder inte är signifikanta medan utbildning och föräldrars engagemang samt tillit är signifikanta.⁶⁴

⁶⁴ Tabellen ej redovisad.

Sammantaget visar analyserna att akademisk utbildning samt att föräldrar haft ett stort engagemang under barndomen är de faktorer (av dem vi prövat) som bidrar till att förklara ideellt arbete. Dock är förklaringskraften i modellerna låg och till den största delen kan vi inte förklara varför människor arbetar ideellt enbart med de socioekonomiska eller de sociala faktorer som vi här har prövat.

5 Breddar ideellt arbete demokratin?

5.1 Politiskt och apolitiskt ideellt arbete

En invändning mot tesen att ideellt arbete är förknippat med möjligheter att göra sin röst hörd politiskt är frågan om det människor gör i sitt ideella arbete verkligen har med demokrati och politik att göra. För att få svar på den frågan undersöker vi vilka typer av organisationer som de som arbetar ideellt är aktiva i och vad de gör. Tabell 5.1 nedan visar hur de som arbetar ideellt fördelas mellan tio olika organisationskategorier.

Tabell 5.1 Det ideella arbetet fördelat i organisationskategorier. Ålder 16–84 ⁶⁵

	Procentandel av befolkningen
Idrottsorganisationer	17
Organisationer med social inriktning	13
Organisationer för boende	12
Fritidsorganisationer	12
Intresseorganisationer och fackförening	12
Religiösa organisationer	7
Utanför det civila samhällets organisationer	7
Kulturorganisationer	6
Sociala rörelser och politiska partier	5
Kooperativ/Andra organisationer	4

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. N=1258.

⁶⁵ Eftersom nästan hälften av alla som arbetar ideellt gör mer än en insats motsvarar procentalen för de sammanlagda kategorierna långt mer än den andel som arbetar ideellt.

Med tanke på att vi är intresserade av det ideella arbetets betydelse för delaktighet i demokratin och politisk påverkan är det viktigt att notera att inte mer än fem procent av befolkningen arbetar ideellt i sociala rörelser och politiska partier. En större andel är verksamma inom intresseorganisationer och fackföreningar som också ägnar sig åt direkt eller indirekt politisk påverkan. Drygt 15 procent av befolkningen är således aktiva i någon av eller i de två kategorier av organisationer som har som uttalat syfte att bedriva politisk påverkan. Resten av dem som arbetar ideellt är aktiva i organisationer som i första hand inte har som syfte att bedriva politiskt påverkan. Samtidigt finns det organisationer som vi kategoriserat som organisationer med social inriktning, exempelvis Röda korset eller Rädna barnen, som är aktivt engagerade i samhällsfrågor och som försöker påverka politiken och skapa opinion. Dessutom finns det ideella organisationer för fritidsintressen som tillsammans bildar stora federationer, till exempel Riksidrottsförbundet, som i kraft av sin storlek har möjlighet att påverka politiska beslut och statliga policys. Den typ av påverkansarbete som stora paraplyorganisationer bedriver på nationell nivå utförs oftast av anställd personal, vilket ibland beskrivs som en typ av professionalisering av det civila samhällets organisationer. Dessutom bedriver även lokala organisationer, som oftast saknar anställd personal, påverkansarbete gentemot kommunpolitiker och tjänstemän i kommuner.⁶⁶

Det är därmed svårt att dra en gräns mellan politiska och apolitiska organisationer, ännu svårare är det att skilja ut vilka aktiviteter som kan ses som politiskt deltagande och vilka som är apolitiska.⁶⁷ I anglosaxiskt språkbruk och terminologi gör man en åtskillnad mellan *political activism* och *volunteering* som politiskt respektive apolitiskt medborgerligt engagemang.⁶⁸ *Volunteering* uppfattas som altruistiska handlingar som syftar till att hjälpa människor och lindra social nöd utan att försöka förändra strukturer. *Political activism* avser kollektiva och ideologiskt motiverade insatser för att ändra strukturer och påverka politiska beslut.⁶⁹

⁶⁶ Wallman Lundåsen 2014a.

⁶⁷ För en bred definition av politiskt deltagande se Burns, Schlozman & Verba 2001.

⁶⁸ Musick & Wilson 2008.

⁶⁹ Se t.ex. Eliasoph 1998; 2013.

Denna åtskillnad görs inte på samma sätt i svenskt språkbruk där frivilligt eller ideellt arbete avser alla slags obetalda insatser. I den anglosaxiska kontexten görs också en åtskillnad mellan organisationer som betraktas som *charities* (välgörenhet) och organisationer vars syfte är att förespråka grupperns intressen och som bedriver politisk påverkan (*advocacy*). Skattelagstiftningen medger i anglosaxiska länder skatteavdrag för bidrag till *charities* men inte för bidrag till *advocacy*-organisationer.⁷⁰ När politiska och apolitiska insatser studerats närmare visar det sig emellertid att denna åtskillnad inte är självklar eftersom medborgerligt engagemang ofta innehåller båda komponenterna och att kategoriseringen i apolitiska och politiska insatser har använts för att avpolitisera medborgerligt engagemang.⁷¹ Dessutom kan ideella insatser bidra till att upprätthålla ett socialt kapital såsom tillgång till sociala nätverk, och vad vi ovan kallat *civic skills* helt oavsett om de sker i en intresse- eller fritidsorganisation.

Att det inte går att dra en självklar gräns mellan politiska och apolitiska organisationer innebär att vi också bör ta hänsyn till vad människor gör när de arbetar ideellt. Tabell 5.2 nedan visar därför vilka typer av insatser de som arbetar ideellt ägnar sig åt.

⁷⁰ Det är i praktiken svårt att exakt dra en gräns mellan vad som är välgörenhet och vad som är att föra talan för en gruppssituation. Se Kristin Goss (2010) för en beskrivning av hur skattelagstiftningen påverkat organisationernas politiska och samhällsliga roll i USA. Inom forskningen förekommer delvis olika inriktningar med fokus på intresseorganisationer (interest groups), fokus på civilsamhället (som är ett vidare begrepp) och fokus på sociala rörelser. Denna delvis onödiga (se Beyers m.fl. 2008) uppdelning i forskningen har bidragit till att likartade fenomen har studerats ur olika synvinklar och att de olika inriktningarna inom forskningen i begränsad omfattning har korsbefruktat varandra.

⁷¹ Henriksen & Svedberg 2010.

Tabell 5.2 Typer av ideella insatser 2014.⁷²

	Procentandelar av alla ideellt aktiva
Utbildning	17
Styrelse (förtroendevald)	43
Administration	72
Ledarskap	34
Information	28
Direkta hjälpinsatser	26
Penninginsamling	21
Annat	23

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. N=673.

Att nästan tre fjärdedelar av alla ideellt arbetande ägnar sig åt administrativa insatser förklaras av att det är en bred kategori som inbegriper många olika praktiska göromål. Att vara förtroendevald är den typ av insats som möjligen är mest intressant i detta sammanhang och mer än 40 procent av dem som arbetar ideellt svarar att de är förtroendevalda och gör insatser i någon ideell organisations styrelse. En närmare analys visar att jämfört med grupper som gör andra typer av insatser är de förtroendevalda den grupp som har den största koncentrationen av högutbildade och högvärlönade. Vidare lever de oftare med en partner och har barn samt bor i bostadsrätt. Sammantaget framstår de som mer väletablerade jämfört med de grupper som gör andra typer av insatser.⁷³ I kommande avsnitt undersöker vi i vilken utsträckning de som arbetar ideellt oftare än andra deltar i olika former av politisk påverkan som sträcker sig längre än till att delta genom att rösta i de politiska valen.

5.2 Politiskt deltagande och ideellt arbete

I befolkningsundersökningen från 2014 ställdes frågor om fyra olika handlingar som inom forskningen betraktas som politiskt

⁷² De som arbetar ideellt kan utföra mer än en typ av insats, både för att man kan vara engagerad i mer än en organisation och för att man kan ha mer än ett uppdrag i en och samma organisation. Det gör att kolumnerna inte summerar till hundra procent.

⁷³ von Essen under 2015.

deltagande.⁷⁴ De avsåg att delta i en namninsamling, delta i en köpstrejck/bojkott, delta i en fredlig demonstration och kontakta en politiker eller en tjänsteman med syfte att påverka ett beslut i en samhällsfråga. I tabell 5.3 nedan ser vi att de som arbetar ideellt i flera olika organisationer också oftare tenderar att delta i dessa typer av politiska påverkansförsök givet att vi konstanthåller för socioekonomiska och demografiska variabler.

Tabell 5.3 Olika former av politiskt deltagande som beroende variabel, ideellt arbete som oberoende variabel, logistisk regressionsanalys.

	Deltagit i namninsamling	Deltagit i bojkott/ köpstrejck	Deltagit i fredlig demonstration	Kontaktat tjänsteman	Kontaktat politiker
	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot
Kön (man)	0,65**	0,85	0,61	1,27	1,6*
Ålder	0,98***	0,97***	0,97***	1,00	1,00
Inkomst över 375tkr	0,77	1,72*	0,45	1,41	0,83
Akademisk utbildning	1,90***	1,89***	4,54***	1,81***	1,86***
Tillhör LO- förbund	0,86	1,80	1,7	1,60	1,44
Förvärvsarbetar	0,62	0,88	0,36**	1,29	1,03
Arbetar ideellt	1,65	0,99	1,2	2,40***	2,46***
Nagelkerke R2/Cox & Snell R2	0,09/0,07	0,08/0,07	0,12/0,04	0,07/0,04	0,06/0,03

Källa: Befolkningsundersökningen 2014.

Not: N=1214; ***=p<0,001; **=p<0,01; *=p<0,05. Konstanten ej redovisad.

Tabell 5.3 visar att bara vissa former av politiskt deltagande samvarierar med att arbeta ideellt och de rör direkta kontakter med antingen politiker eller tjänstemän i syfte att påverka beslut i en samhällsfråga. Detta resultat är i linje med andra studier som visat att det är främst politiskt deltagande i form av kontakter som påverkas av engagemang inom civilsamhället.⁷⁵

⁷⁴ Se t.ex. Kaase 1979.

⁷⁵ Wallman Lundåsen 2015.

Samtidigt har tidigare studier också argumenterat för att det snarare är *antalet* olika organisationer inom civilsamhället som man är delaktig i som är av betydelse för om man deltar i olika former av påverkansförsök. Förklaringen till detta samband bygger på två något olika resonemang. Dels innebär fler olika engagemang att sannolikheten ökar att man ska bli ombedd att delta i påverkansförsök.⁷⁶ Dels kan flera olika engagemang innebära tillgång till bredare nätverk av användbara kontakter.⁷⁷ Båda argumenten anknyter till idén om det kumulativa medborgarskapet vi inledningsvis berörde. Tabell 5.4 nedan redovisar sambanden mellan antalet ideella åtaganden samt nedlagd tid på ideellt arbete och olika former av politiskt deltagande.

⁷⁶ Granovetter, 1973; Teorell, 2003.

⁷⁷ Wollebæk & Strømsnes 2008.

Tabell. 5.4 Olika former av politiskt deltagande som beroende variabel, antalet olika frivilliga insatser, tid för frivilliga insatser som oberoende variabler, logistisk regressionsanalys.

	Deltagit i namninsamling	Deltagit i bojkott/ köpstrejck	Deltagit i fredlig demonstration	Kontaktat tjänsteman	Kontaktat politiker
	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot
Kön (man)	0,73	1,07	0,73	1,15	1,40
Ålder	0,98***	0,96**	0,97**	1,00	1,00
Inkomst över 375 tkr	0,72	1,31	0,41	2,00*	0,91
Akademisk utbildning	1,42	1,21	2,40*	2,10**	1,90*
Tillhör LO- förbund	0,98	1,14	1,42	1,39	1,64
Förvärvsarbetar	0,89	1,08	0,35**	1,16	0,89
Arbetar ideellt, antal olika organisationer	1,25**	1,28*	1,42**	1,26*	1,46***
Arbetar ideellt timmar	1,00	1,00	1,00	1,00	1,01*
Nagelkerke R2/Cox & Snell R2	0,09/0,06	0,09/0,04	0,14/0,05	0,11/0,06	0,13/0,07

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. N=1214; ***=p<0,001; **=p<0,01; *=p<0,05

Tabellen visar på ett något annorlunda resultat, nämligen att antalet ideella åtaganden samvarierar med samtliga former av politiskt deltagande. Detta resultat är också i linje med tidigare forskning som visat att det framförallt är antalet former av ideellt arbete som är av betydelse för politiskt deltagande snarare än hur mycket tid som man lägger ned på ideellt arbete.⁷⁸

Vidare visar det sig att arbeta ideellt för olika organisationer är mer betydelsefullt för vissa former av politiskt deltagande än vad akademisk utbildning är. Detta samband gäller för att delta i namninsamlingar och delta i bojkotter/köpstrejcker. För varje organisation man arbetar ideellt i ökar oddsen med ungefär 1,3 gånger att man också deltar i någon av dessa två former av politiskt deltagande. Detta resultat stödjer tolkningen att det framför allt är

⁷⁸ Se t.ex. Wollebæk & Strømsnes 2008.

antalet olika engagemang som bidrar till att förklara politiskt deltagande. Om det ideella arbetet orsakar politiskt deltagande eller om det är människor som är politiskt aktiva som söker sig till det ideella arbetet kan vi dock inte besvara med denna typ av data. Därför är det intressant att undersöka i vilken utsträckning föreningar runtom i landet ägnar sig åt politiskt deltagande.

5.3 Föreningars påverkansförsök

Den forskning som studerat hur organisationer försöker påverka politiska beslutsprocesser i Sverige har först och främst fokuserat på deras roll i den nationella politiken. Denna forskning har till stor del handlat om arbetsmarknadens organisationer och deras roll i det politiska systemet, Det gäller både de intresseorganisationer som försöker påverka politiska beslut och de som medverkar i genomförandet av politiska beslut. Det stora intresset för arbetsmarknadens organisationer kan delvis förstås mot bakgrunden av att dessa organisationer i större utsträckning haft tillgång till direkta maktresurser, så som strejk och lockout. Det kan också förstås mot bakgrund av den nära relation som funnits mellan det socialdemokratiska partiet, som under lång tid varit i regeringsställning, och, exempelvis, LO.⁷⁹

Tidigare studier av ideella föreningar i Sverige har visat att de i stor utsträckning försöker att påverka beslutsfattarens ställningstaganden, oberoende av föreningens syfte.⁸⁰ Skillnaden mellan den kommunala nivån och den nationella nivån kan vara betydande vad gäller typen av frågor som engagerar föreningarna. Vad som betraktas som opolitiskt engagemang på riksplanet, exempelvis idrott, kan på det kommunala planet innebära att omfattande ekonomiska resurser satsas i idrottsanläggningar eller i stöd till idrottsföreningar. Det kan i sin tur leda till politiska konflikter.

Nedan redovisar vi data som baseras på drygt 800 enkätsvar från ett stratifierat slumpmässigt urval av ideella föreningar runtom i Sverige under våren 2014. Undersökningen visar att en stor andel (42 procent) av de tillfrågade föreningarna har kontaktat kommun-

⁷⁹ Se t.ex. Elvander 1968; Christensen m.fl. 2010; Öberg m.fl. 2011.

⁸⁰ Se t.ex. Öberg & Svensson (2012); Wallman Lundåsen 2014a.

politiker under de senaste 12 månaderna i syfte att påverka dem i en fråga som rör föreningen, vilket är i linje med vad tidigare liknande undersökningar har visat.⁸¹ Ideella föreningar runtom i Sverige vänder sig oftast till aktörer på det kommunala planet medan de nästan aldrig (omkring 2 procent) kontaktar aktörer på statlig nivå (politiker eller tjänstemän) i syfte att påverka dem. En tredjedel av föreningarna uppger att de inte har försökt att kontakta vare sig politiker, tjänstemän eller lokalt näringsliv. Ytterligare en fråga är vilka faktorer som kan bidra till att förklara i vilken utsträckning föreningarna uppfattar att de är framgångsrika i sina försök att påverka kommunpolitiker. Detta undersöker vi genom att pröva om kontakter med andra lokala aktörer, så som media och lokalt näringsliv, samt med företrädare för den politiska oppositionen är av betydelse för hur framgångsrika föreningarna uppfattar sig vara i kontakterna med kommunpolitiker.

Utifrån forskning om samarbete mellan stat och intresseorganisationer kan vi anta att organisationer som har ett organiserat samarbete med kommunerna kan ha lättare att få gehör för sina krav. Detta bygger på ett resonemang som liknar det vi förde med avseende på individer. Nämligen att föreningar som har samarbete/anknytning till andra föreningar har bättre tillgång till användbar information och därför också har bättre möjligheter att påverka politiker.⁸² Slutligen prövar vi om det är av betydelse hur ofta man har kontakter med kommunpolitiker och om det är av betydelse hur många partier som bildar det styrande blocket i kommunen.

⁸¹ Se Wallman Lundåsen 2014a; Öberg & Svensson 2012.

⁸² Granovetter 1973.

Tabell 5.5 Framgång att få gehör för krav och uppfattning om egen förmåga att påverka som beroende variabler, regressionsanalys (OLS)⁸³

	Resultat av påverkansförsök	Förmåga att påverka
Samarbete med kommunen	0,55***	0,72***
Kontakt med opposition	-0,17	-0,08
Kontakt med media	-0,20***	-0,19*
Kontakt med lokalt näringsliv	0,00	0,20
Hur ofta kontakt	0,19***	0,3***
Antal styrande partier	-0,00	-0,12*
Kön (Man)	0,15	0,23
N/justerat R2	257/0,19	204/0,24

Källa: Enkät till föreningar 2014; Uppgifter om antalet styrande partier i kommunerna har hämtats från SKL.

*Not: Konstanten ej redovisad. Ostandardiserade regressionskoefficienter. *p<0,05; **p<0,001; ***p<0,000*

Resultaten från regressionsanalysen visar att de föreningar som varit i kontakt med media i genomsnitt uppfattar sig mindre framgångsrika i sina kontakter med kommunpolitiker. En möjlig tolkning är att missnöjda föreningar i större utsträckning väljer att också kontakta media. Det finns även ett signifikant samband med att ha ett samarbete med kommunen och hur framgångsrika föreningarna uppfattar att de är. De föreningar som har ett aktivt samarbete med kommunen uppfattar sig i genomsnitt som mer framgångsrika i att påverka kommunpolitiker. Ju oftare föreningar kontakter kommunpolitiker desto oftare uppfattar de också att de är framgångsrika i kontakten med kommunpolitiker. Utifrån dessa data är det dock inte möjligt att avgöra om de som uppfattar sig som framgångsrika också oftare väljer att kontakta politiker eller om intensiva kontakter i sig bidrar till en känsla av framgång. Däremot finns inte något signifikant samband vare sig med att ha varit i kontakt med företrädare för det lokala näringslivet eller om den som svarat på enkäten är en man.⁸⁴ Sambanden är likartade för hur föreningar uppfattar sin förmåga att kunna påverka kommunpolitiker med tillägget att antalet styrande politiska partier

⁸³ Antalet kommuner som föreningarna som har kontaktat kommunpolitiker verkar i är 155. Antalet föreningar per kommun är litet och oftast endast 1 förening per kommun, flernivåanalys är därför inte möjlig.

⁸⁴ Att vara man är signifikant p<0,10, det brukar dock betraktas som en alltför hög grad av osäkerhet.

har ett negativt signifikant samband. Ju fler partier som tillsammans styr kommunen desto mindre tycker föreningarna att de kan påverka i förhållande till andra föreningar i kommunen.

Sammantaget visar resultaten att föreningarna genom sin verksamhet i betydande omfattning försöker att påverka politiken och att påverkansförsöken till den absolut största delen sker lokalt. Att föreningar som samarbetar med kommuner också uppfattar att de är mer framgångsrika i att påverka beslut och att de också uppfattar sig ha något mer inflytande jämfört andra föreningar i kommunen är inte överraskande. Utifrån den betydligt mer utvecklade forskningen om intresseorganisationers samverkan med staten vet vi att organisationer som väljer att samarbeta med staten kan göra detta i utbyte mot inflytande. Forskningen har beskrivit detta som en bytesrelation där organisationerna kan få visst inflytande över politiska beslut i utbyte mot att de i gengäld erbjuder sitt (och medlemmarnas) stöd för den förda politiken. Relationen kan vara fördelaktig för de organisationer som är inblandade. Samtidigt kan det uppfattas som problematiskt att icke folkvalda organisationer som inte kan ställas till svars i val kan utöva inflytande över politiken.⁸⁵

5.4 Slutsatser – civilsamhällets janusansikte

Vårt syfte har varit att kritiskt granska om det medborgerliga engagemanget i Sverige påverkar vilka som får ökade möjligheter till inflytande över politiskt beslutsfattande. Därför har vi undersökt om det finns grupper som systematiskt står utanför det ideella arbetet och om medborgerligt engagemang i form av ideellt arbete verkligen har något samband med olika former av politiskt deltagande. För att besvara våra frågor har vi undersökt om de som arbetar ideellt skiljer sig från dem som inte gör det med avseende på socioekonomiska och demografiska faktorer samt om de som arbetar ideellt har större tillgång till sociala arenor. För att se om ideellt arbete verkligen har ett samband med politiskt deltagande har vi redovisat data för i vilken utsträckning de som arbetar ideellt deltar i politisk påverkan och hur ideella föreningar lokalt försöker

⁸⁵ Se t.ex. Öberg med flera 2011.

att påverka och uppmärksamma kommunala beslutsfattare på frågor som rör deras förening.

Resultaten visar att de som har hög utbildning och litar på de flesta något oftare arbetar ideellt än andra samt att föräldrarnas engagemang under uppväxten är av betydelse för sannolikheten att man själv arbetar ideellt. Resultaten visar också att de som inte arbetar ideellt oftare är kvinnor, saknar akademisk utbildning och inte växt upp med föräldrar som varit mycket föreningsaktiva. Att ha ett förvärvsarbete, att andra familjemedlemmar arbetar ideellt samt att de egna barnen är aktiva i den organisation man arbetar ideellt i ökade däremot inte sannolikheten att arbeta ideellt enligt våra analyser. En möjlig förklaring är att det krävs både tillgång till sociala arenor och socioekonomiska resurser för att börja arbeta ideellt.

Ideellt arbete är ett så utbrett fenomen i det svenska samhället att medborgare med alla slags livsomständigheter är aktiva. Trots detta visar våra resultat att det finns vissa systematiska skillnader mellan dem som arbetar ideellt och dem som inte gör det. De som redan har större resurser är något överrepresenterade i denna form av medborgerligt engagemang.

Vidare visade analyserna att de som arbetar ideellt också oftare än övriga har utövat vissa former av politiskt deltagande, främst direkta kontakter med politiker och tjänstemän. Det är dock *antalet olika* ideella engagemang som framstår som betydelsefullt för politiskt deltagande. Internationell forskning som följt människors frivilliga arbete över en längre period visar att människor som är politiskt intresserade tenderar att vara överrepresenterade bland dem som är frivilligt engagerade. Dessa studier visar också att de som är politiskt intresserade också tenderar att vara kvar i organisationerna över en längre period. En möjlig tolkning av våra resultat är att de som arbetar ideellt också därmed mer sannolikt stöter på sådana som är politiskt intresserade i föreningslivet och kanske även sådana som är politiskt aktiva i kommunen. För dem som arbetar ideellt skulle därmed möjligheten till att personligen kunna ta kontakt med politiker (eller tjänstemän) vara större. Ju fler föreningar som man är verksam i, desto större är sannolikheten att man själv är politiskt intresserad och att man också stöter på andra som är politiskt intresserade. .

Resultaten pekar på att de som redan har större resurser arbetar ideellt något oftare än de som har mindre resurser och att de som arbetar ideellt har större förutsättningar att påverka politiskt. Ur demokratisk synvinkel kan det finnas problem med att vissa grupper eller organisationer oftare försöker påverka politiken än andra. När påverkansprocesser sker utanför de politiska valen innebär det att den politiska jämlikheten medborgarna emellan blir utmanad. Det innebär även att ansvarsutkrävandet kan bli mer problematiskt om icke folkvalda kan påverka beslut. Det finns alltså fog för att inte bara se på ideellt arbete som möjliggörare för en vidgad demokrati utan att också kritiskt granska vilka som finns representerade i denna form av medborgerligt engagemang. Samtidigt är det eftersträvansvärt att människor i en demokrati går samman för de frågor som är angelägna för dem och arbetar ideellt för att förverkliga sina mål. Med statsvetenskapliga termer utövar människor därmed intresseaggregering och intresseartikulering. Det går att hävda att medborgarnas engagemang i sig är ett uttryck för en vital demokrati, vilket för många är ett mått på ett gott samhälle. Friheten att få välja att engagera sig i det civila samhället brukar räknas till de grundläggande friheterna i en liberal demokrati. En demokrati utan ett civilsamhälle som aktivt försöker att påverka politiken nationellt och lokalt riskerar också att bli en demokrati där de folkvalda politikerna inte har kunskap om vad medborgarna vill och där avståndet mellan politiker och folkvalda blir stort. Detta gäller särskilt i en tid med en liten andel medborgare som är aktivt engagerade i de politiska partierna. Det kan därför uppfattas som paradoxalt att just friheten att engagera sig också innebär att alla medborgare inte får samma tillgång till påverkanskanaler eftersom de med sämre resurser något oftare lämnas utanför.

Att det svenska samhället har ett så vitalt civilsamhälle och ett så omfattande ideellt arbete beror bland annat på alla existerande välfungerande ideella organisationer som ger möjlighet till och efterfrågar ideellt arbete. Frågan är om de välfungerande organisationernas behov av engagerade medborgare med utbildning och kompetens gör det svårare för dem att utan sådana resurser ta plats i civilsamhället och få tillgång till de påverkanskanaler som det erbjuder. I så fall skulle vi kunna tala om civilsamhällets janusansikte – de strukturer som ger utrymme för politisk

påverkan kan i sin tur utgöra hinder för vissa gruppers delaktighet. Detta pekar på behovet av medvetenhet kring vilka som mer sällan återfinns som ideellt arbetande i civilsamhällets organisationer.

6 Referenser

- Ambjörnsson, R. (1988). *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkessambälle 1880–1930*. Stockholm: Carlsson.
- Amnå, E. (2008). *Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Lund: Studentlitteratur.
- Bellah, R. N.; Madsen, R.; Sullivan, W. S.; Swidler, A. & Tipton S. (1985). *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.
- Bengtsson, Å. (2008). *Politiskt deltagande*. Lund: Studentlitteratur.
- Beyers, J., Eising, R., & Maloney, W. (2008). Researching interest group politics in Europe and elsewhere: much we study, little we know? *West European Politics*, 31(6), s. 1 103–1 128.
- Burns, N., Lehman Schlozman, K. & Verba, S. (2001). *The Private Roots of Public Action. Gender, Equality, and Political Participation*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Christiansen, P. M., Nørgaard, A. S., Rommetvedt, H., Svensson, T., Thesen, G., & Öberg, P. (2010). Varieties of democracy: Interest groups and corporatist committees in Scandinavian policy making. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 21(1), s. 22-40.
- Clary, E. G. & Snyder, M. (1998) Understanding and Assessing the Motivations of Volunteers: A Functional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), s. 1516-1530.
- Dekker, P. & Halman, L. (2003). Volunteering and Values. An Introduction. I P. Dekker & L. Halman (red.) *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

- Dølvik, J. E., Fløtten, T., Hippe, J. M. & Jordfald, B. (2015). *The Nordic model towards 2030. A new chapter?* Oslo: Fafo report 2015:07.
- Einarsson, T. & Hvenmark, J. (2012). Efter medlemskapet? I F. Wijkström (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Eliasoph, N. (1998). *Avoiding politics. How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eliasoph, N. (2013). *The Politics of Volunteering*. Cambridge: Polity Press.
- Elvander, N (1968). *Intresseorganisationerna i dagens Sverige*. Lund: CWK Gleerups Förlag.
- von Essen, J. & Sundgren, G. (2012). Vilse i civilsamhället. I J. von Essen & Sundgren, G. (red.) *En mosaik av mening – Studieförbund och civilsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- von Essen, J. (2014). On the Meaning of volunteering. A study of worldviews in everyday life. *Foundations of Science*, Online First December 2015.
- von Essen, J. (2015). Om Förtroendevalda i det svenska civilsamhället. I O. Segnestam Larsson (red.) *Förtroendevalda*. Stockholm: Idealista Förlag.
- von Essen, J.; Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992-2014*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Foley, M. W., & Edwards, B. (1996). The paradox of civil society. *Journal of democracy*, 7(3), s. 38-52.
- Fridberg, T. & Henriksen, L. Skov (red.) (2014). *Udviklingen i frivilligt arbejde 2004-2012*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, rapport 14:09.
- Goss, K. A. (2010). Civil Society and Civic Engagement: Towards a Multi-Level Theory of Policy Feedbacks. *Journal of Civil Society*, 6(2), s. 119–143.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, s. 1 360–1 380.

- Grimes, M., & Esaiasson, P. (2014). Government Responsiveness A Democratic Value with Negative Externalities? *Political Research Quarterly*, 67(4), s. 758–768.
- Haski-Leventhal, D., Meijs, L. C. P. M. & Hustinx, L. (2010). The third party model: enhancing volunteering through governments, *Journal of Social Policy*, 39(1), s. 139–158.
- Henriksen, L. Skov & Svedberg, L. (2010). Volunteering and Social Activism: Moving beyond the Traditional Divide. *Journal of Civil Society, Special Issue: Volunteering and Social Activism*. 6(2) s. 95 – 98.
- Hermansson, J., Lund, A., Svensson, T., & Öberg, P. O. (1999). *Avkorporatisering och lobbyism*, SOU 1999:121. Stockholm: Fritzes.
- Hooghe, M. (2003). Participation in Voluntary Associations and Value Indicators: The Effect of Current and Previous Participation Experiences. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(1), s. 47-69.
- Hustinx, L. (2010). Institutionally Individualized Volunteering: Towards a Late Modern Re-Construction. *Journal of Civil Society. Special Issue: Volunteering and Social Activism*. 6(2) s. 165 – 179.
- Hustinx, L., Cnaan, R.A. and Handy, F. (2010). ‘Navigating theories of volunteering: a hybrid map for a complex phenomenon’, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 40(4): s. 410–34.
- Hustinx, L. & Meijs, L. (2011). Re-embedding volunteering: in search of a new collective ground. *Voluntary Sector Review*. 2(1). s. 5–21.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering Membership: A Study of Individual Members' Formal Affiliation with Democratically Governed Federations* (diss.). Stockholm: Economic Research Institute.
- van Ingen, E., & van der Meer, T. (2015). Schools or Pools of Democracy? A Longitudinal Test of the Relation Between Civic Participation and Political Socialization. *Political Behavior*, s. 1–21, DOI: 10.1007/s11109-015-9307-7.

- Jegermalm, M., & Jeppsson Grassman, E. (2009). Patterns of Informal Help and Caregiving in Sweden: a 13-year Perspective. *Social Policy & Administration*, 43(7), s. 681–701.
- Jeppsson Grassman, E. (1993). Frivilliga insatser i Sverige – en befolkningsstudie. I SOU 1993:82 *Frivilligt socialt arbete - Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritzes.
- Jeppsson Grassman, E. (1997). *För andra och för mig. Det frivilliga arbetets innebörder*. Stockholm: Sköndalsinstitutets skriftserie, nr.8. Ersta Sköndal Högskola.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1996). 'Voluntary Action in a Scandinavian Social Welfare Context: The Case of Sweden', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25, s. 415-427.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet. I E. Amnå (red.) SOU 1999:84 *Civilsamhället*. Stockholm: Fritzes.
- Jeppsson-Grassman, E. & Svedberg, L. (2007). Civic participation in a Scandinavian welfare state: patterns in contemporary Sweden. I L. Trägårdh (red.) *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Johansson, S. (2003). *Stöd eller styrning? En utvärdering av statsbidragsmodellen till ideella organisationer inom det sociala området*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Johansson, S. (2007). *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomarnas värderingar och politiska deltagande*. Göteborgs universitet: CEFOS och Förvaltningshögskolan.
- Kaase, M. (1979). *Political action: Mass participation in five western democracies*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Karlsson, L. B.; Kuusela, K. & Rantakeisu, U. (red.) (2013). *Utsatthet, marginalisering och utanförskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, M. & Markström, U. (2014). *Idealitet i omvandling? Om det civila samhällets organisationer på psykiatriområdet*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola Förlag.
- Lundkvist, S. (1977). *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920*. Uppsala: Studia historica Upsaliensia.

- Lundåsen, S. (2010). *Demokratiskola eller hälsoprojekt? Forskning om föreningsliv, socialt kapital och inflytande*. Stockholm: Sektor 3.
- Van der Meer, T. & van Ingen, E. (2009). Schools of democracy? Disentangling the relationship between civic participation and political action in 17 European countries. *European Journal of Political Research*, 48(2), s. 281–308.
- Mesch, D. J.; Tschirhart, M.; Perry, J. L. & Lee, G. (1998). Altruists or Egoists? Retention in Stipended Service. *Nonprofit Management & Leadership*, 9(1), s. 3-22.
- Musick, M. & Wilson, J. (2008). *Volunteers. A Social Profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- Olsson, L-E (2007). *Frivilligt arbete inom idrotten – möjlighet eller ofrånkomlighet*. FoU rapport 2007:4. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Olsson L-E, Svedberg L. & Jeppsson Grassman, E. (2005). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället - några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Papakostas, A. (2012). De medlemslösa organisationernas tidevarv. I F. Wijkström (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Paxton, P. (2002). Social capital and democracy: An interdependent relationship. *American sociological review*, 67(2), s. 254-277.
- Polkinghorne, D. (1983). *Methodology for the Human Sciences. Systems of Inquiry*. Albany: State University of New York Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2001). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- SCB (2011). *Det civila samhället – ett regeringsuppdrag med undersökningar från Statistiska Centralbyrån*. SCB: Örebro.
- Rothstein, B. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.

- Schattschneider, E (1960). *The Semisovereign People: A Realist's View of Democracy in America*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Schlozman, K. L., Verba, S. & Brady, H. E. (2012). *The unheavenly chorus: Unequal political voice and the broken promise of American democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Skocpol, T. (2003). *Diminished democracy. From membership to management in American civic life*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Selle, P. (2013). Reflektioner kring medlemsmodellens betydelse. I L. Trägårdh m.fl. (red.) *Civilsambälle klämt mellan stat och kapital*. Välfärd, mångfald, framtid. Stockholm: SNS Förlag.
- Smith, David Horton (1994). Determinants of Voluntary Association Participation and Volunteering: A Literature Review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3), s. 243-263.
- SOU 2000:1 *En ut hållig demokrati!* Demokratiutredningens slutrapport. Stockholm: Fritzes.
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010a). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin – insatser i och utanför föreningslivet*. Rapport till regeringskansliet.
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010b). *Trends of Stability and Variations in Civic Engagement: Sweden in prosperity and recession*. ISTR working paper series.
- Teorell, J. (2003). Linking Social Capital to Political Participation: Voluntary Associations and Networks of Recruitment in Sweden1. *Scandinavian Political Studies*, 26(1), s. 49–66.
- Teorell, J. & Westholm, A. (1999). Att bestämma sig för att vara med och bestämma: Om varför vi röstar — allt mindre. I *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens forskarvolym XII, Stockholm: Fritzes, s. 137-204.
- Verba, S & Nie, H (1987). *Participation in America*. Chicago: The University of Chicago Press, Reprint.
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Vogel, J., Amnå, E., Munck, I. & Häll, L. (2003). *Föreningslivet i Sverige: välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Rapport nr. 98. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Wallman Lundåsen, S. (2014a). Voluntary Associations Within the Local Political Context: How Characteristics of the Organizations and the Local Governments Influence Perceptions of Success. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 25(4), s. 1 041–1 061.
- Wallman Lundåsen, S. (2014b). Democratic Values and Civic Engagement of Local Voluntary Associations. *Nonprofit Management and Leadership*, 24(3), s. 263–283.
- Wallman Lundåsen, S. (2015). Civil Society and Political Participation: What Type of Political Participation is Influenced by Community Level Involvement in Civil Society? *Swiss Political Science Review*. 21(1), s. 140–157.
- Wijkström, F. (red.) (2012). *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006) *Från nationalstat till näringsliv. Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Handelshögskolan i Stockholm. EFI.
- Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober Förlag.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, s. 215–240.
- Wollebæk, D. & Sivesind, K. H. (2010). *Fra folkebevegelse til filantrop? Frivillig innsats i Norge 1997–2009*. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, rapport 2010-3.
- Wollebaek, D. & Strømsnes, K. (2008). Voluntary associations, trust and civic engagement: a multilevel approach. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 37(2), s. 249–263.
- Wuthnow, R. (1991). *Acts of Compassion. Caring for others and helping our selves*. Princeton: Princeton University Press.
- Öberg, P. O., Svensson, T., Christiansen, P. M., Nørgaard, A. S., Rommetvedt, H., & Thesen, G. (2011). Disrupted exchange and declining corporatism: Government authority and interest

group capability in Scandinavia. *Government and Opposition*, 46(3), s. 365–391.

Öberg, P., & Svensson, T. (2012). Civil society and deliberative democracy: Have voluntary organisations faded from national public politics? *Scandinavian Political Studies*, 35(3), s. 246–271.